

אודה לכם על הבמה שהענקתם לי, לפרקים מתוך ספרי. ההדים הרבים שקיבלתי העידו על ייחודם של דברים. לימים התפרסמה במדור המכתבים תגובה בשמו של רב ת"ח שבמכתבו העלה מספר שאלות ותמיהות על דברי וזכרונותי ומתוך דברים אלה ניתן היה לטעות ולהעמיד את דברי ה"דבר אברהם" בספק, ואף לחשוש שמא יש איזו אי בהירות בהכנתו וסברתו של אבי מורי ר' שרגא פייבל זצ"ל. ועל כן. אף אם כאיחור ימים, באתי לבאר העובדות והרקע ולהעמיד דברים על דיוקם. מרגיש אני חובה לענות על הספיקות וליישב את הדברים דבר דבור על אופניו. ואבקש מאד לפרסם מכתבי זה כדי לתת מענה לאותם אלה שבאים אלי (עוד עצם היום הזה) ובקשו הסברים והבהרות.

הרב יצחק אלחנן גיברלטר

כלשכת הגזית בחי הגיטו ההטרופים

בכיבוש ליטא ב-22 ביולי 1941 נגזרה הגזירה, נתנה פקודה מהצורר היטלר ימ"ח להרוג את כל יהודי ליטא. "יודען ריין" נקי מיהודים ח"ו. היטלר ימ"ש רצה ליטא נקיה מיהודים. ליטא תשמש דוגמא חיה איך ניתן לרצוח את כל היהודים ללא התנגדות, וכך יעשה לכל מדינות אירופה. פקודה נוראה זו לא היתה אף לא במקום אחד נוסף באירופה, ואכן במשך כמה חודשים נרצחו כ-80 אחוז מכל יהודי ליטא, רצח היהודים בליטא היה טוטאלי, מוחלט, מה שלא היה בשאר מדינות אירופה, שם נרצחו אלפים ורבבות אך לא בגזירה "יודען ריין" (עד שהוקם אושוויץ, ושאר מחנות ההשמדה).

רצח יהודי ליטא ערך חודשיים, זאת מכיוון שהנאצים רצו לטשטש עקיבות, לתת לליטאים הרוצחים להרוג ביהודים וכאילו ידם לא במעל ברצח העם היהודי. שנת הליטאים ליהודי ליטא היתה נוראה, בעיקר המפלגות הפשיסטיות שנקראו האוקטוביסטים השאוליסטים והרוצחים הפרטיזנים.

מדוע הותירו הנאצים את אותם יהודים בגיטאות קובנה וילנה ושכלי ???

שטורמבנפיר קראמר היה מושל נאצי באזור קובנה, איש הס"ס בדרגה בכירה מאד, הוא ראה שכל התעשייה הקלה עומדת ואינה מתפקדת בלי היהודים וכן צרכי הצבא של העם הליטאי, אוהדו, אינם מסופקים כלל ללא היהודים. לכן דיבר עם ראשי הגיסטפו להשאיר מספר יהודים מומחים כדי להמשיך את התעשייה ולספק את צורכי הצבא וצורכי העם הליטאי וכו', ואכן הוחלט להשאיר רק את היהודים שהיו מומחים גדולים בכל התחומים, ואלה יפעילו שוב את התעשייה הקלה ועוד.

הנאצי קראמר קיבל אשור על בקשתו רק בתנאי שיבדוק לכמה יהודים הוא זקוק והיתר יוציא להורג כך המשיך באקציות עד שנשארו בגיטו קובנה 17 אלף, בוילנה 20 אלף

ראשית עלי לציין כי אף שהייתי אכן בן י"ב שנים בזמן הגיטו, והדעת מניחה שנער צעיר אינו יכול לזכור את פרטי פסק הדין. הגם שדווקא בזמן של קושי, ובפרט קושי בקנה מידה של שואה איומה השכל והחכמה מתחדדים הרבה מעבר לגיל, כיון שהצרה מולידה מחשבה, מלחמת הקיום מייצרת תבונה בלתי רגילה.

מכל מקום אציין כי אחי הגדול, רבי יוסף זצ"ל ששהה בזמן השואה בשווייץ. היות שחלה ברגלו והרופאים המליצו לרפואתו בשווייץ ניצל אחי מן התופת האיומה. ומשנסתיימה המלחמה והתאחדנו שוב האחים סיפרתי לאחי את פרשת הצלת יהודי ינובה ואת פסק דינו של הגאון רבה של קובנה, והוא שאל וחקר את אבא על כך בפירוט רב וכל שכתבתי במאמרי, כל פסק הדין ודברי ה"דבר אברהם" הינם דברים אשר שמעתי מפי אחי זצ"ל ששאל וחקר את אבא. הגאון הגדול בעל ה"דבר אברהם" היה לנו כלשכת הגזית בחיי הגיטו הטרופים. דבריו היו בעינינו כאורים ותומים, ודברים שהובאו משמו מדויקים הם.

*

גיטו קובנה. כשאומרים את המילה גיטו מיד צצים ועולים מיני מחשבות על קושי צער ומצוק. גם סבל ומכאוב. אך כשאומרים גיטו קובנה - יש לרעוד פשוטו כמשמעו. לעולם לא יוכל אדם לתאר לעצמו מה פירוש חיים בגיטו קובנה. ואין לו רשות להטיל ספק, ללבן סוגיה בפסקי הלכה שנפסקו בגיטו קובנה, כי מי שלא היה שם אינו יודע מהי מיתה, מהי צורת החיים שם מה גודל הסכנה ועד היכן מגיעה האימה מן המוות.

מילים - גם אם תהינה מתארות, חותרות אל האמת, הן לא תוכלנה לעולם להעביר את עוצמת החיים ומהות הקיום. אך כיוון שרק הן יכולות לסבר את האוזן ולתת דרך להבין את מאורעות העבר אעזר בהן: ליטא - חצר מוות היתה.

בית העלמין בקובנא

נמצאים בלאו הכי בסכנת נפשות תמידית. ולולי רחמי שמים עד אין גבול והשגה.

וכיון שללא ה"מסירות נפש" לא נזכה בהנהגה ניסית, ואין אפשרות קיום ללא ההנהגה הניסית התמידית, לכן צריך למסור אף את הפרוטה האחרונה. אז ורק אז נוכל לצפות לרחמי שמים בהנהגה ניסית.

ידוע שכשאדם עובר ליד קיר נטוי מאבד הוא את זכויותיו. אבא היה אומר כל הזמן בגיטו, אנו מאבדים פה בגיטו את כל זכויותינו ואין לנו זכות קיום כבר, באו דבריו של מרן הגאון רבה של קובנא ויישבו את חששותיו של אבא: קיום מצוות במסירות נפש הם הזכויות שקורעות את מסך הברזל שבשמים, ומזכות ברחמים את עם שרידי חרב, שוכני הגיטאות.

יש לי הרבה להוסיף בענין, אך היות שרציתי רק להבהיר את הנקודה הבסיסית עליה נפסק הפסק הבאתי אותה במדויק ובקצרה.

○○○

כאבה לי המילה "עיסקה" שעה שנגע המכתב בדיון ודברים בין הגאון רבה של ינובה לבין ה"דבר אברהם".

ההיתה זו עיסקה???

והלא תיארתי את מראהו הנורא של רבה של ינובה, את הפחד האיום אשר היה בר נוכח המחשבה על אוכדן יהדות ינובה ח"ו, ראיתי את הילוכו בגיטו שהיה מזועזע: פצוע ממכות, בגדיו קרועים וחצי מזקנו מרוט, את התחנונים בעיניו ומראהו העלוב אי אפשר לשכות. וכי עשה הגאון

ובשכלי ארבעת אלפים. ושאר יהודי הגיטאות נרצחו. הריני מדגיש היה על שטורמבנפיר לבחון כמה יהודים הוא זקוק, ואת כל היתר להוציא להורג.

כך עדיין נותרו בחיים יהודים שרידים בגטאות ליטא. אך כשהחליפו את המפקד "קראמר" בנאצי אחר, בשם ג'קי ימ"ש החליט הלה להשאיר רק את היהודים שזקוק הוא להם לצורכי הגרמנים, וכל אותם יהודים שעסקו בתעשייה של הליטאים להוציאם להורג.

בפקודתו גיטו וילנה חוסל ובגיטו קובנא נותרו עשרת אלפים איש, בגיטו וילנה נשארו רק שני מחנות עבודה קטנים. אחר כך רצחו את כולם ונותרו כארבע מאות איש שגם אותם רצחו בסוף המלחמה.

הנוכל להבין אילו חיים היו בגיטו בליטא? יחצר מוות ממשית. ידענו שכל רגע חיינו עלולים להסתיים.

כשראה רבה של קובנא את הסכנה המוחשית אמר, אנו נמצאים בגיטו בסכנת נפשות תמידית. חיינו מלאים אלפי ניסים נסתרים בכל יום. אנו חיים בהנהגה ניסית, לא רק פעם אחת בעת האקציה, אלא באופן תמידי שעה שעה.

היות שזו הפכה לצורת חיים כדי להמשיך לזכות בהנהגה ניסית של אלפי ניסים בכל יום זו אנו צריכים זכויות. קיום התורה והמצוות במסירות נפש. ורק בזכות זה נוכל לזכות לרחמי שמים גדולים של חיי ניסים תמידיים.

ידועה ההלכה, שאסור לאדם להכניס עצמו אפילו לספק סכנת נפשות, שמא לא יעשה לו נס. אבל כאן הורה מרן הגאון רבה של קובנא שבנתינת הכסף להצלת יהודי ינובה איננו מכניסים עצמנו לסכנה חדשה, היות שאנשי הגיטו

הקדוש רבי נחום עיסקה עם הרוצחים הליטאיים ימ"ש, הוא יביא להם את הכסף והם בתמורה יותירו את היהדות על חילת? הניתן להעלות על הדעת שהגאון הקדוש התחייב לתת כסף על חשבון כספי יהודי גיטו קובנה הגוועים מרעב? מרגיש אני חובה לצייר את דמותו המיוחדת של הגאון רבה של ינובה, הקדוש רבי נחום גיטובורג הי"ד. אשר נהרג על קידוש ד' בהצלת עם ישראל. (מפי רבי ומורי הרב הגאון ר' חיים יהושע גיברלטר שליט"א)

הצדיק הקדוש ר' נחום החל את רבנותו בעירה קטנה "הופינע" באזור זאמוט על יד טעלו. כעשר משפחות יהודיות גרו שם. את העניות במקום לא ניתן לתאר, אך יחד איתה הם החזיקו רב במקום.

משכורתו עמדה על מספר מצרכי מזון כדי קיומו. עוף לשבת ג"כ קיבל, ופרה חולכת שבה טיפלה הרבנית. הם גרו בצריף עץ, אשר גגו היה עשוי קש. הריצפה היתה חול. לכבוד שבת היו שופכים חול חדש.

בתנאים אילו ישב ולמד שבע עשרה שנה, פרוש מהעולם הזה ואין לו אלא התורה בלבד. שם זכה גם להוציא את ספרו הגאוני "מקור ברוך". אז יצא שמו כאחד מגדולי הדור ומיד הוכתר בכבוד גדול כרב העיר הגדולה "מרינפול" אח"כ היה רב העיר "וילקובישק" ולבסוף היה לרב העיר הגדולה "ינובה".

ינובה היתה העיר הרביעית בחשיבותה ובגודלה בין ערי ליטא: שבלי, וילקומיר, פונביז' ואחר כך ינובה.

ינובה היתה עיר שהוציאה בכל שנה עשרות תלמידי ישיבות מצוינים אשר אלה פיארו את הישיבות בסלבודקה ועוד.

○○○

בענין מקום לימודו של הגאון האמיתי רבי מרדכי פוגרמנסקי זצוק"ל, כתבתי שהיה לומד מחוץ לבניינים הגדולים שהיו בסוף הגיטו. נשאלה השאלה במכתב, איך היה מותר לגאון רבי מרדכי לסכן את עצמו ללמד שם, ועל כך אכתוב בפירוט.

בניינים אלו היו סוף בתי הגיטו ומשם עד גדר התיל של הגיטו היו כמה עשרות דונמים של גידולי תפוחי אדמה ברשות הגרמנים בעבור הקצבת מנות לצרכי אנשי הגיטו. אנשי הגיטו לא הלכו לשם בשל הסכנה רק מספר עובדים היו בשדות. אני שהייתי עובד במשרד העבודה של הגיטו בתור

הבית שנבנה על שטח הישיבה

נער שליח, הייתי מביא הודעות מטעם המשרדים בעבור אנשי הגיטו.

לא פעם הייתי אפילו עומד מחוץ לשער הגיטו על יד הגרמנים השומרים ביחד עם אנשי משרד העבודה של הגיטו. מעולם לא עמדתי בשער הגיטו לכדי זאת בשל הסכנה. גם מחוץ לבניינים לא הלכתי כיון שפחדתי שמא לא יבחין השומר בסרט שעל ידי ויירה בי. בסוף הגיטו, מאחורי הבניינים הגבוהים, מקום אשר היה מקום רחוק מגדר התיל כמה מאות מטרים, הייתי פוגש את הגאון רבי מרדכי שקוע בלימוד, אני בחוצפתי (הייתי אז נער) וכן בהיותי מקורב אליו (כל חודש הייתי מביא לו את האישור לפטור ממשרד העבודה של הגיטו) שאלתי אותו, מה הוא עושה כאן. והוא ענה לי, שכאן שקט לו והוא יכול ללמוד בלי הפרעה.

בביתו אשר בגיטו היה גר יחד עם משפחת קובלסקי בחדר אחד גרו שם כל משפחת קובלסקי עם שלושה בניהם, ובפינה על יד הקיטון עם מחיצה היתה מיטתו של הגאון רבי מרדכי. מובן שהיה לו קשה להתרכז, ולכן העדיף לצאת לפני זמן קצר שלחו לי מאמריקה חוברת על הגאון רבי מרדכי. חוברת שחיברה אברך תלמיד ליקווד. וגם שם מסופר שאמרו לגאון רבה של קובנה שרבי מרדכי מסתובב ליד הבלוקים הגדולים של הגיטו, והגאון רבה של קובנה ענה לאנשים שסיפרו לו זאת, שלרבי מרדכי אין צורך בגמרא, כל הש"ס מונח בראשו.

איך בכל זאת למד שם במקום סכנה, האמת שההליכה ברחובות הגיטו ביום היתה גם סכנה גדולה, כי אם איזה גרמני ס"ס היה פוגש ומבקש ניירות עבודה היה מסתכן. עם האישור שהיה לו ממשרדי העבודה של הגיטו הספיק הדבר רק לשוטרי הגיטו היהודיים, אבל כאן ליד שדות הירק יכול היה להגיד שהוא שומר על הירק מטעם הנהלת הגיטו.

מן השמים שמרו על גאון וצדיק כמו רבי מרדכי וראינו בחוש שכל מי שעזר לגאון הצדיק רבי מרדכי ניצל. זכותו של הצדיק הגנה על כולם.

רציתי להוסיף על רוח הקדוש ששרתה על הגאון הצדיק רבי מרדכי פוגרמנסקי, אחי היקר הגדול ר' רפאל שיחי' סיפר לי וגם אני נזכרתי בזה.

בזמן כיבוש הרוסים את ליטא עד החרמת החנות שלנו לנעלים הרווחו אז הרבה כסף, המחירים עלו מיום ליום ואבא הספיק להחליף את כל כספו לזהב בדולרים. וכנראה רבי מרדכי ידע על זה מחמת הידידות נפש עם אבי. יום אחד בכיבוש הרוסי אמר רבי מרדכי לאבא "חלק את כל כספך וזהבך לתלמידי חכמים עניים בסלבודקא, דע לך עוד מעט לא יישאר לך פרוטה אחת מכל כספך, תן לתלמידי חכמים עניים, שהם ייהנו מזה בינתיים". אבא הסתכל על הגאון בתמיהה. ושאל, אין לי כבר חנות ולא מפעל ואיני עובד, לשומרי שבת נשאר רק לטאטא את רחובות קובנה משלג, בעבודה זו עבדו שומרי שבת היות שעבודה זו הצריכה רק מספר ימי עבודה בשבוע חוץ משבת, אדם שלא עבד היה נקרא פרויט בלשון הקומניסטים והסתכן במשלוח לסיביר. במה אפרנס את משפחתי?!

הגאון רבי מרדכי התעקש ואמר לאבא "אם לא תחלק עכשיו את כספך לעניים תלמידי חכמים לא יישאר מכל כספך

מועצת הרבנים בליטא הראשון משמאל הגאון רבי נחום גינזבורג

חכם הכי גדול בקובנה. והרב מקובנה הזכיר עוד אחד הרב אינטליגטור שהיה בו תורה וגדולה במקום אחד והיה זמן שבחרו בו כראש הקהילה בקובנה הוא היה אחד הנכבדים בקובנה. על שניהם אלו אמר הגאון רבה של קובנה שהם גדולי החכמים בקובנה.

והגאון עולם הקדוש הרב ר' יחזקאל ברנשטיין זצ"ל החזיק את אבא כחבר בלימוד. לאבא היה שני רבנות גדולות בקובנה אחד כממלא מקום של חותנו רבה של הר הירוק בקובנה, זה היה הרבנות הכי גדולה בקובנה לאחר רבה של קובנה ועוד רבנות של עיר העתיקה של קובנה. שבשום אופן לא רצה לקבל אפילו בלי שכר שלא להנות חס ושלום מכבוד של כתרה של תורה. ישיגו גדולי חכמים אחרים למלא את המקום. וכאן עלי לציין על צדקתו של אבא שבכל אקציה בגיטו ובמחנות בגרמניה ובכל צרה היו מגלים לאבא מהשמים בחלום, (אני יודע וכותב בספרי את החלומות) למחרת היה צם ועומד כל היום בתפילה יחד עם אימנו הצדקנית, והיה מחלק צדקה פדיון נפש על כל המשפחה. ומעביר בתפילתו וצדקתו כל מיני גזירות מאתו על כנפיו נשא אותנו בצדקתו.

וכאן רצוני לכתוב עוד ספור מחיי הגיטו מצדקתו בהתחלת הגיטו היו צריכים להחזיר לגרמנים את כל הכסף והזהב אחרת איימו להרוג שכונות שלמות באם ימצאו אצל אחד זהב והחזירו הכל.

התחילו חיפושים בבתי.

לנו היה גם בגדים יקרים שחששנו שהגרמנים יראו את זה יקחו וכמובן גם יסכן את החיים התחלנו להחביא את הבגדים היקרים אצל שכנים. היה לנו שכן בגיטו עני ואביון, הבית

דבר" ולא רצה לפרט יותר. זו היתה רוח הקודש של רבי מרדכי וכך באמת היה. לאחר מספר חודשים פרצה מלחמת העולם השנייה והגרמנים כבשו את ליטא. מסרנו את כל כספינו לגרמנים מאימת המוות ולא נשאר לנו פרוטה. הגענו למצב שמאכלנו היה קליפות תפוחי אדמה, שאמא אספה אותם אצל השכנים. אבל חסדי ד' לא תמו ונשארנו בחיים. דעתו של אבא על בעלות על רכוש בגיטו כפי שכתבתי שאבא לעצמו נהג שנפקע בעלות על ממון בגיטו ומי שהיה חייב לו כסף, לאחר המלחמה שרצו לשלם לא קבל. כפי שטען שבעלות על ממון צריך צורת חיים ובאם החיים בגיטו הוא מוות כמו הוצאה להורג בקיר המוות בדכאו וחדרי קרמטוריום. נקרא אדם קטליא זהו חיי ניסים כמו תחיית המתים אלא באם גנבו או גזלו חיים זהו גדר של רציחה כמובן שלא היה לו ראיות מן הגמרא אבל זה היה ההרגשה שלו הגאונות בחיי הגיטו ובמחנות האיומות בגרמניה ומי שחשב אחרת הוא לא השיג את הנסים הנוראים שזכו השרידים.

קודם רצוני לכתוב על גדולתו של אבא לפני המלחמה סיפר לי מרן הגאון ראש ישיבת פונביו' רבי דוד פוברסקי זצ"ל שהיה בשנת ת"ש בקובנה וביקר את מרן הגאון רבה של קובנה זצוק"ל ושאל על גדולי תלמידי חכמים בקובנה. ורבה של קובנה אמר על אבא שהוא התלמיד חכם הגדול בקובנה.

וכמו כן פגשתי את הגאון רבי דוד ליפשיץ רבה של סובלק וזכה להינצל לנסוע לאמריקה מלפני המלחמה. ופגשתי בשנת תש"ח בשיבת חברון שלמדתי ובמילים אלו אמר לי מה שרבה של קובנה אמר על אבא שהוא התלמיד

היה ממש ריק חוץ מהמיטות ושולחן שהיה שם. לפני המלחמה עבר בכית המטבחים כפושט את העור מהבהמות. זה היה עבודה הכי פחותה שהיה. אבא ראה עד כמה שהוא עני הוא אדם ישר והגון. האיש היה מסתכן כל יום ועושה עם הליטאים החלפת בגדים שקבל מאנשים לצרכי מזון. והוא קבל אחוז מסוים ומוזה פרנס בקושי את משפחתו.

אבא החביא אצלו בגדים והאיש עשה את החסד בלב שלם. והחבאנו בעוד מקום חבילת בגדים יקרה אצל הצדיק והקדוש הרב ר' פרץ גליקמן הי"ד. שהיה גיסו של האח הגדול של אבא, הגאון הצדיק הקדוש הרב ר' שמשון גיברלטר זצ"ל ואנחנו מרב צרות שכחנו שמסרנו לו חבילה גדולה ויקרה של בגדים. לאחר שנרגעו החיפושים השכן מסר הכל בחזרה. ובינתיים חיסלו את הגיטו הקטן שגרנו ונשארו בניסים נוראים כשלוש מאות בחיים מתוך 7500 יהודים רב הרכוש והבגדים נשארו במקום וקצת הצלחנו להציל ואנחנו רואים שחסר לנו חבילה אחת יקרה ביותר שיכולנו להתפרנס חרשים רבים ברעב האיום בהחלפת אוכל. שכחנו בכלל שמסרנו לקרובינו הצדיק ר' פרץ. והוא ברוב צידקתו לא הזכיר לנו על ענין החבילה, כרי שלא נחשוב שהוא לא רוצה להחזיק בידו את הפיקדון מחוסר מקום בדירתו. לאחר שנה שאל אותנו, מדוע הפיקדון נשאר בביתו, ואכן הוא החזיר לנו בשלימות את החבילה שחיפשנו, ממנה יכולנו להתפרנס

ברעב האיום. כשנגזר על האדם רעב יהיה אשר יהיה ולא יועילו כל אוצרות תבל וחבילות יקרות, מן השמים גלגלו שהחבילה תשכב מחוסר הכנה בינינו והרעב האיום הראשון יהיה נחלתנו, משהושבה החבילה כבר לא היינו צריכים אותה, כיוון שללכוש את הבגדים לא יכולנו היות שהיו הבגדים יקרים מידי ולחם כבר היה לנו.

אשתו של הצדיק היתה בת דודה ראשונה של הרכנית, אשת מרן הגאון והצדיק רבי ירוחם זצ"ל ממיר. אני אכתוב בספרי על הצדיק ר' פרץ, מעטים כאלו פגשתי בחיי.

בחצי השנה הראשונה בגיטו סכלנו רעב איום, לפעמים היה כל האוכל צלחת קליפות תפוחי אדמה מרוסקים פעם הלכתי בגיטו וראיתי מרחוק את היהודי השכן שכתבתי וברחתי ממנו מרוב צער איך לא מחזיר לנו את הפקדון היקר ברעב האיום. חזרתי הביתה וספרתי לאבא שפגשתי את האיש וברחתי ממנו. אז אבא הזדעזע והוכיח אותי, אסור כך לחשוב בחיינו בגיטו.

אבא הסתפק האם פיקדון גם נפקע מבעלות כמו הלוואת ממון, לכאורה זה כמו לא הלוואה שלהוצאה ניתנה אבל לשיטתו הלכתית נפקע כל בעלות על הרכוש בגיטו מלבד מה שבידו. אם נאמר בכל זאת מטעם מוסריות צריכם להחזיר אבל ברעב האיום שהילדים נפוחים מרעב אין כאן מקום למוסריות כך אבא חשב לעצמו. ברכוש של הקדושים אבא ראה בזה הפקר גמור אם אין לו קרובים בגיטו. שהחיים בגיטו הם כמו מצב של מוות בחיים ולמת אין בעלות על ממון. כל רגע בגיטו זהו נס של תחית המתים. ואם יקח מהשני, יגזול ממנו, זה כמו רוצח אבל לא גניבה.

הדעה של המשיג לקחת עדים ולחשב כמה שזה שווה ואולי יהיה אפשרות לאחר המלחמה להחזיר. ראשית כל היה סכנת מוות להכנס בכזה בית, שהגרמנים איימו במוות מי שיגע בחפץ כזה ואיך אפשר לסכן חיי עדים.

ושנית לא ידעו בכלל למי זה שייך מי גר שם פחדו מהשכנים שילשינו למשטרת הגיטו. הכל היה אימת מוות. בחיסול הגיטו בשנת תש"ד ב- 12 ליולי 1944 שרפו את כל בתי הגיטו נשאר רק אפר.

אבא אמר אחרי השחרור, שאנו צריכים לדעת, שאלה הנשארים בחיים לאחר התופת הנוראה, הם זכו לחיים של אלפי ניסים בכל יום, ואסור להנות מחיי ניסים, כי מי שניצל בחיים עכשיו כולו קודש לד', וכל הנהנה מהם זה כמו מעילה בקודשים.

מה שהוא היה אומר- הוא קיים את דבריו כאשר למד יומם וליל, כשהקדיש כל ימיו לתורה ולמד 18 שעות ביממה. כסדר 25 דף ליום רש"י, תוס', ראש ועוד. על אבא כותב אני בספרי פרקים ארוכים על רבנותו באיטליה.

אלו הן הערותי, ואקווה שיסברו את האוזן ויתנו מענה לאי הבהירות. הרב יצחק אלחנן גיברלטר

